

Sven Tunbergs artikel om Baltiska havet
Ur Fornvännen 1940

Tillhör projektet om Adam av Bremem år 2011
Vad är egentligen 'Adams Baltiska hav'

Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut

<http://www.ukforsk.se>

BALTISKA HAVET

Baltiska havet (Mare Balticum) är ett för Nordens folk välkänt begrepp. Det möter ävenså utanför Norden. »Baltiska havet» ingår i såväl tyska och ryska som engelska och romanska språken; medelhögtyskan ägde ett »Belte-mere» såsom namn å Östersjön. Därmed är emellertid icke givet, att ordets ursprung och egentliga betydelse äro

¹⁴ Kartan är i vissa delar av Gudmund Schytte publicerad i *Geografisk Tidskrift*, 1915.

¹⁵ Se härom Kossinna, a. a., 286, n. 1, och Möller i *Anzeiger für deutsch. Altertum*, 22, s. 155. Jfr Vasmer, *Germanen und Slaven in Ostdeutschland in alter Zeit (Namn och bygd)*, 1933, s. 118).

¹⁶ Se Sahlgren i Bååth, *Hälsingborgs historia*, 1, s. 150 f.

i den allmänna uppfattningen klarlagda. Tvärtom råder i detta avseende en betydande oenighet och överhuvud osäkerhet, och språkvetenskap och historia ha i verkligheten att räkna med en »baltisk» fråga.¹⁷

De äldsta antika skriftställarna under århundradena närmast före och efter Kristi födelse, vilka giva upplysningar om Norden, tala om stora öar i Nordhavet, benämnda *Basilia*, *Balcia*, *Abalus*, *Abalcia*, *Baunonia*. Säkerligen åsyfta dessa önamn i grund och botten ett och detsamma, ehuru formerna varierats.¹⁸ Men något nordiskt önamn, som skulle kunna brukas till en identifikation, har ej blivit påvisat. Vi föras då till den nära till hands liggande tanken, att det är de nordiska *Bälten*, som åsyftas. *Bälten* — *Stora* och *Lilla Bält*, de smala vattnen mellan respektive Själland och Fyen och Fyen och Jylland — ha ju i den ofta förvirrade antika traditionen lätt kunnat missuppfattas såsom namn på en eller flera öar.

»Baltiska havet» såsom sådant påträffas första gången hos den nordtyske författaren Adam av Bremen i hans bremensiska kyrkohistoria från slutet av 1000-talet. Adam citerar den frankiska historieskrivaren Einhards ord om detta hav: »Det är en havsbukt, som sträcker sig från Västerhavet mot öster». Han fortsätter där-efter: »Denna havsbukt kallas av dem, som bo vid densamma, den baltiska, emedan den som ett bälte sträcker sig ett långt stycke genom de skytiska trakterna ända ned till Grekland; av de barbariska folkslag, vilkas kuster den sköljer, kallas den också det barbariska havet eller det skytiska havet.»

Efter introduktionen genom Adam av Bremen blir »Baltiska havet» ett allmänt brukat namn å Östersjön allt in i våra dagar. Själva epitetet »baltisk» uppdyker också sedermera i andra sammanhang. Under de senaste århundradena har man ofta talat om de »Baltiska provinserna» i betydelse av Östersjöprovinserna och »Baltiska folk» i betydelse av de indoeuropeiska stammar, vilka sedan urminnes tider varit knutna till de sålunda speciellt baltiska områdena. På sistone av dessa dagar ha vi fått de »Baltiska staterna», »Balticum».

Den särskilda lokaliseringen av ordet »baltisk» till trakterna om-

¹⁷ Se om ordets etymon närmast Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, s. v. *Bält*.

¹⁸ Se härom Detlefsen, Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum, s. 4 ff.

kring sydöstra Östersjön har föranlett en del forskare att söka ordets närmaste upphov i litauiskan. Man har i detta språk påpekat ordet *báltas*, i betydelsen av »vit», för övrigt med släktingar i andra europeiska språk. Detta »báltas» skulle ursprungligen hava avsett strandsjöarna vid Östersjöns sydöstra kust och så småningom kommit att erhålla sin mera omfattande innebörd.

Det skall genast framhållas, att »balt»-namnets sydostliga orientering synes bero på rena tillfälligheter. De äldsta källorna peka åt väster och ej åt öster. Senaste århundradenas »baltiska» skapelser i österled hava otvivelaktigt tillkommit på litterär väg närmast från tysk synpunkt och hava intet sammanhang med ett ur-»baltiskt» begrepp. Något bidrag till ordets tydning är i dessa nejder och sammanhang ej att finna.

Men hur är det då med den västliga orienteringen? Vi äga ju här ordet *Bält* såsom en fast punkt att taga sikte på. Ett eventuellt samband mellan »Bält» och »baltisk» har också instigerat den etymologiska spekulationen. Sålunda har *Risberg*¹⁹ påpekat, dels att de nuvarande Bälten en gång synas ha omfattat även Öresund, dels att i svensk poesi från 1700- och 1800-talen påträffas »Bält» såsom maskulinum och i betydelsen av Östersjön i sin helhet. Slutsatsen synes given. *Baltiska havet* leder sitt ursprung från *Bält*, ett fornlådrigt namn å det vatten, som i äldre och nyare tid gemenligen kallats Östersjön.

Vid ett första påseende skulle en hypotes sådan som den sistnämnda kunna tyckas tillfredsställande. Men närmare övertägande framkallar betänkligheter. En granskning av *Risbergs* exempel ger ett starkt intryck av, att »Bält» i sin allmännare betydelse är en rent litterär produkt och därtill tillkommen i synnerligen sen tid. För ingen författare, som så brukat ordet, verkar detta som folkligt äkta och förtroligt bekant. Man måste otvivelaktigt räkna med, att *Bält-Östersjön* icke vilar på de allra solidaste grundvalar.

Men låt oss då återgå till den s. a. s. första ursprungsformen: *baltisk*, lat. *balticus*. Denna form ger oss ett adjektiv, som markerar något i samband med »balt», alltså just *baltiskt*. Vi hava — för att referera direkt till det vi säkert känna — att göra med ett »bältiskt hav». Med denna formulering ligger emellertid problemets lösning

¹⁹ Ordet »Bält, Bälten» i svensk poesi (Språk och stil, 1907, s. 1 ff.)

klar för våra ögon. Östersjön har kallats det *baltiska* eller *bältiska* havet, när det inleddes, tog sin början med Bälten. Att hela synpunkten med hänsyn till det »baltiska» varit västlig, blir under sådana förhållanden självklart. Det är likaså helt naturligt, om, såsom vi hava anledning tro, bland Bälten en gång inräknats det smala vattnet mellan Skåne och Själland, Öresund.

Vi hava till sist att söka utröna betydelsen av dessa *Bält*. Realiter avse de trängre vattendrag, sund. Sannolikast torde då vara, att ordet »Bält» sammanhänger med det latinska *balteus*, *balteum*, bälte, gördel. »Bält» har blivit en benämning, som väl passar in på de naturförhållanden, som här äro i fråga. Adam av Bremen har i sin tolkning tydligen varit på rätt väg, ehuru han anpassat sin tydning till felaktigt objekt.

ENGLISH SUMMARY

SVEN TUNBERG: »Some Name Questions from the Earliest History of the North». Lecture delivered at the summer course of the People's University, at Halmstad, 1939.

In the first part of the above article the author endeavours to prove that the expressions *Codanovia* and *Sinus Codanus* from earlier classical sources are to be associated with *Gote-Skandia*, the name by which the dominion of the Goths in Russia was known at the time of the birth of Christ, and with the name of *Danzig*. The second part draws attention to the name of the river *Chalusos* on the map by Ptolemaios, as probably being the same name as *Hals*, an ancient name for Öresund. Finally the author, in the third and last part of the article, gives an explanation of the origin of the word *Baltic*: the *Baltic Sea* is the sea inside *Bälten* (the Belts).